

Kajaani

Kajaanin linna

Arkeologinen koekuopitus ja –tutkimus

&

Rakennusarkeologinen tutkimus

Kesä 2004

FT Kari Uotila
Hannele Lehtonen
Muuritutkimus ky
2004

Kajaani, Kajaanin linna

Kajaani Kajaanin linna

Arkeologinen ja rakennusarkeologinen tutkimus

Ajoitus: Ruotsalaiset perustivat linnan vuonna 1604. Venäläiset räjäyttivät linnan vuonna 1716 ja linna hylättiin 1790-luvulla.

Peruskartta: Kajaani 3431 12
X = 7 125 754
Y = 3 535 724
Z = veden pinta linnan kohdalla noin 128,050 m mpy

Tutkimuslaitos: Museovirasto rakennushistorian osasto ja Muuritutkimus ky

Kaivauksenjohtaja: FT Kari Uotila

Kenttätyöaika: Rakennusarkeologiset tutkimukset ja arkeologiset kaivaukset kesällä 2004

Tutkitun alueen laajuus: Alue KU0401: 6,4 m²
Alue KU0402: 8,1 m²

Tutkimusten kustantaja ja kustannukset: Museovirasto, Rakennushistorian osasto

Löydöt: KM2004069:1-17

Löytöjen säilytyspaikka: Kansallismuseo

Aikaisemmat tutkimukset ja tarkastuskäynnit:

Mökkönen, Teemu 2001. Kajaanin linnan koekaivaus 12.-14.6.2001.
Museoviraston rakennushistorian osaston arkisto (MV/RHO), Helsinki.

Uotila, Kari ja Lehtonen, Hannele 2002. Kajaani. Kajaanin linna.
Eteläportin arkeologinen tutkimus 16.-30.8.2002 ja rakennusarkeologinen tutkimus 30.7.-26.9.2002.

Aikaisemmat löydöt: KM 2001043:1-11
KM 2002086:1-21

Kirjallisuus:

- Bock, Ior (toim. J.O.Javanainen) 1996: *Bockin perheen saaga. Väinämöisen mytologia*. Jyväskylä.
- Castrén, Eric 1754: *Historisk och oeconomisk beskrifning öfwer Cajanaborgs län, med wederbörandes tilstådielse under oeconomiae professorens och Kungl.Sv wettensk. Academiens Ledamots Herr Pehr Kalms inseende, för Magister krantsens ärhållande, til almänt ompröfwande framgifwen I åbo academ. öfre sal, den 13. Junii 1754*. Åbo.
- Ervasti-Julku, Liisa 1977: Neljä karttaa Kajaanista. *Faravid 1*.
- Gardberg, C.J. & Welin, P.O. 1993: *Suomen keskiaikaiset linnat*. Keuruu.
- Gebhard, Hannes 1890: Kajaanin linnasta. *Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja XI*.
- Heikkinen, Reijo 2004: *Kajaanin linna. Västinki vuosisatojen virrassa*. Kainuun museo ja Lönnrot instituutti. Jyväskylä.
- Keränen, Jorma 1986: Uudisraivauksen ja rajasotien kausi. *Kainuun historia I*. Kajaani.
- Kronqvist, I. 1938a: Kajaanin linnan rakennushistoriaa. *Suomen museoliiton julkaisu 6*. Kuopio.
- Kronqvist, I. 1938b: Kajaanin linnan rakennushistoriaa viime vuoden kaivaustutkimusten valaisemana. *Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja XLVIII*.
- Kulomaa, J.K. 1998: *Kainuun kansan waiheita v. 1500-1900*. Jyväskylä.
- Lilius, Henrik 1980: Kajaanin raatihuoneentori – torin synty ja rakennusvaiheet 1860-luvulle. *Scripta Historica VI*.
- Messenius, Johannes 1932 (suom. O.V. Itkonen): *Johannes Messeniuksen Suomen riimikronikka: esihistoriallinen osa*. Helsinki.
- Messenius, Johannes 1985: *Ex Johannis Msseni Scodia illustrata, tomus x seu Chronologia de rebus venedarum borealium, ad Scondiam jurepertinentium, Scilicet Finnonum, et Curladorum ab*. (Näköispainos alkuperäisestä 1700-1705.) Oulu.
- Messenius, Johannes 1997 (suom. Eero Välikangas et. al.): *Suomen kronikka*. Tampere.
- Museovirasto 1975: *Linnat ja linnoitukset. Museovirasto, Rakennushistorian osasto 1 / 1975*. Helsinki.
- Mäkinen, Vesa 1975: *Suomen vanhat linnat. The castles of Finland*. Porvoo.
- Olsson, Harald 1944: *Johannes Messenius' Scandia illustrate*. Lund.
- Palokangas, M. et al. 1978: *Keski- ja Pohjois-Suomen rauniolinnat*. Helsinki.
- Tyrkkö, Martti 1948: *Kajaanin historia II v. 1717-1809*. Kajaani.
- Vartiainen, A. 1931: *Kajaanin kaupungin historia I*. Kajaani.
- Väisänen, Heino 1998: *Kainuun kansan waiheita v. 1500-1900*. Jyväskylä.

Painamattomat lähteet:

- Museoviraston rakennushistorian osaston arkisto (MV/RHO), Helsinki.
- Museoviraston historian osaston topografisen arkiston lehtileikkeet ja vanha kirjeenvaihto.
- Museoviraston rakennushistorian osaston arkiston lehtileikkeet ja muu linnaa koskeva aineisto.

Kartano, Erkki 1930-1 loppu: *Kajaanin linnan synty*. Käsikirjoitus Kainuun maakuntamuseossa.
Mökkönen, Teemu 2001. Kajaanin linnan koekaivaus 12.-14.6.2001.
Mökkönen, Teemu 2001. Kajaani –Kajana. Kaupunkiarkeologinen inventointi. Vaasa- ja suurvalta-ajan kaupunkiarkeologinen inventointiprojekti.
Uotila, Kari ja Lehtonen, Hannele 2002. Kajaani. Kajaanin linna. Eteläportin arkeologinen tutkimus 16.-30.8.2002 ja rakennusarkeologinen tutkimus 30.7.-26.9.2002.

Kaivauskertomuksen sivumäärä: 7 s + 3 karttaa + liitteet

Liitteet:

1. Kuvaliite
2. Karttaluettelo
3. Yksikkötiedot
4. Löytöluettelo

Alkuperäisen kaivauskertomuksen säilytyspaikka:
Museoviraston rakennushistorian osaston arkisto (MV/RHO), Helsinki.

Tiivistelmä

Kajaani, Kajaanin linnan arkeologinen koekuopitus ja –tutkimus ja rakennusarkeologinen tutkimus

Kajaanin linnalla suoritettiin arkeologista koekuopitusta ja –tutkimusta XXXX ja 22.-25.8.2004 välisenä aikana ja rakennusarkeologista tutkimusta XXX välisenä aikana. Tutkimukset liittyivät Museoviraston suorittamaan Kajaanin linnan tutkimus- ja restaurointihankkeeseen. Vuoden 2004 arkeologiset tutkimukset keskittyivät linnan eteläpuolisen portin edustalle, joka tutkittiin jo vuonna 2002. Muurin korjaustöiden takia vuoden 2002 tutkittua aluetta piti laajentaa kaakkoon noin 3,2 x 2 metrin kokoisella alueella – kuoppa KU0401. Toinen alue, kuoppa KU0402, avattiin linnan sisäpihalle eteläisen siipirakennuksen ns. papin tuvan ja kirkkotuvan oviaukon eteen. Alue oli noin 5 x 2 metriä. Alueen 0402 kaivauksilla oli tarkoitus selvittää linnan sisäpihan kulttuurikerroksia ja niiden säilyvyyttä sekä oviaukon kivipieliä mahdollista alkuperäisyyttä sekä pihan puolella olevien porrasaskelmien alkuperäisyyttä. Rakennusarkeologiset tutkimukset keskittyivät kolmeen kohteeseen: linnan pohjoiseen porttiin ja sen itäosan portaikkoon, eteläisen porttiaukon vieressä olevaan muuriin ja eteläisen siipirakennuksen pihan puoleiseen oviaukkoon. Linnan sisä- ja ulkopuoliset kulttuurikerrokset on kaivettu pois jo 1930-luvun restauroinnin yhteydessä ja korvattu noin 30-50 cm paksuisilla hiekka- ja soramaalla. Aivan alinna muurien vieressä on säilyneenä linnan käyttökerroksia tai muurien rakentamiseen liittyviä kerroksia. Niistä ei kuitenkaan näissä tutkimuksissa saatu esinelöytöjä eikä ajoitusta.

Yleiskarttaote

Sisällysluettelo:

1. Johdanto (HL)	1
2. Kajaanin linnan historiaa ja aiemmat restauroinnit ja tutkimukset (HL)	1
2.1. Kajaanin linnan historiaa	1
2.2. Aiemmat restauroinnit ja tutkimukset	2
2.3. Kajaaninjoen vedenpinnan korkeus	3
3. Arkeologiset tutkimukset (HL)	3
3.1. Tutkimusmenetelmät	3
3.2. Kerros- ja rakennehavainnot	3
3.2.1. Kuoppa KU0401 (KU)	3
3.2.2. Kuoppa KU0402	4
3.3. Esinelöydöt	5
4. Rakennusarkeologinen tutkimus (KU)	5
4.1. Pohjoinen portti ja sen itäosan portaikko	5
4.2. Eteläisen porttiaukon vieressä oleva muurirakenne	6
4.3. Eteläisen siipirakennuksen pihan puoleinen oviaukko	6
5. Vuoden 2004 tutkimusten yhteenveto (KU)	7

Liite 1	Kuvaliite
Liite 2	Karttaluettelo
Liite 3	Yksikkötiedot
Liite 4	Löytöluettelo

1. Johdanto (Hannele Lehtonen)

Tutkimus on osa Kajaanin linnan tutkimus- ja restaurointihanketta, joka kestää viisi vuotta (2001-2006). Hankkeen tarkoituksena on kehittää raunion ympäristöä, parantaa sen ilmettä ja myös saada uusia tutkimustuloksia linnan vaiheista ja elämänmenosta. Kenttätutkimuksien tarkoituksena on selvittää muurien rakennetta ja kuntoa, aikaisemman restauroinnin vaikutusta alkuperäisiin muureihin sekä kartoittaa nykyistä restauroinnin tarvetta, sekä maakerrosten paksuutta, stratigrafiaa ja kulttuurikerrosten säilyvyyttä.

Vuoden 2004 arkeologisissa tutkimuksissa oli kyse jo aiemmin Kainuun museon toimesta tehdyn koekuopan ja vuoden 2002 tutkimusalueen laajentamisesta. Vuonna 2002 tutkitun eteläportin edustan aluetta tuli muurin korjaustöiden takia laajentaa ja näin tutkitun alueen kaakkoisosaa laajennettiin noin 3,2 x 2 metrin alueella (kuoppa KU0401). Toinen koekuopan laajennus tehtiin linnan sisäpihalle eteläisen sisämuurin edustalle ns. papintupaan ja kirkkotupaan vievän oviaukon edustalle (kuoppa KU0402). Tutkitun alueen laajuus oli noin 5 x 2 metriä, josta pohjaan asti kaivettiin porraskelman lounaispuolelta 1,8 x 1 metrin kokoinen ala ja kaakkoispuolelta 1,3 x 1 metrin kokoinen ala.

Vuoden 2004 rakennusarkeologisissa tutkimuksissa tutkittiin kolmea kohdetta: linnan pohjoista porttia ja sen itäosassa olevaa portaikkoa, eteläisen porttiaukon vieressä olevaa muurirakennetta ja eteläisen siipirakennuksen ns. papintuvan ja kirkkotuvan pihan puoleista oviaukkoa.

Tutkimukset suoritettiin Museoviraston rakennushistorian osaston ja Muuritutkimus Ky:n toimesta. Kenttätöistä vastasi Muuritutkimus Ky:ltä FT Kari Uotila ja tutkija Hannele Lehtonen ja rakennusarkeologisista tutkimuksesta FT Kari Uotila.

2. Kajaanin linnan historiaa ja aiemmat restauroinnit ja tutkimukset (Hannele Lehtonen)

2.1. Kajaanin linnan historiaa

Venäläisten annaalien mukaan nykyisen Kajaanin linnan paikalla oli jo 1500-luvulla yksinkertainen paaluvarustus, mutta merkkejä ko. paaluvarustuksesta ei ole löydetty. Varsinaista Kajaanin linnaa alettiin rakentaa vuoden 1604 paikkeilla Ruotsin kuningas Kaarle IX: n käskystä Kajaaninjoen Vuohinginkosken keskellä sijaitsevalle saarelle. Jo 1500-luvun puolella Kainuun asuttaminen voimistui, koska Kainuussa oli runsaasti kaskiviljelyyn soveltuvaa maata ja myös valtiovalta tuki muuttajia myöntämällä verovapauden tietyksi aikaa. Muuttoliike aiheutti myös ongelmia erityisesti venäläisten kanssa, jotka pitivät Kainuuta omana maanaan. Tästä seurauksena oli vuosikymmeniä kestäneet veriset rajakahakat. Kainuun asutukselle tuhoisinta oli vuonna 1570 puhjennut 25-vuotinen sota, jonka aikana Kainuu ja Oulunjärven alue tuhottiin miltein kokonaan. Sota päättyi Ruotsin ja Venäjän solmimaan Täyssinän rauhaan vuonna 1595. Pari vuotta rauhan jälkeen Kaarle herttua määräsi seudun asutettavaksi uudestaan ja uudisasukkaiden turvaksi luvattiin rakentaa linna.

Linnan rakentamisen aloitusvuodesta on useita mielipiteitä. Toisissa lähteissä linnan rakentamisvuodeksi mainitaan vuosi 1604 tai 1605 ja toisissa taas vuosi 1607. Yleisin käsitys lienee, että linnaa alettiin rakentaa vuonna 1604. Kajaanin linnassa on ollut kaksi rakennusvaihetta. Ensimmäinen rakennusvaihe kesti aina vuoteen 1619. Tänä aikana paikalle rakennettiin puolustuslinna, jossa oli suorakaiteen muotoinen ulkomuuri ja muurin molemmissa päissä korkeat puolipyöreät tykkitornit. Linnan muurien sisäpuolella pihalla muurien vieressä oli 11 puista tupaa ja

kamaria. Linnaan kuului myös muurien ulkopuolisia rakennuksia, kuten sauna ja kamari, linnan kirkko, aittoja ja mallastupia.

Ensimmäisen vaiheen aikana linna toimi myös vankilana ja karkotuspaikkana. Linnassa pidettiin joitakin tunnettuja vankeja, kuten Uppsalan yliopiston professoria ja Ruotsin valtionarkiston hoitajaa Johannes Messeniusta. Hän oli Kajaanin linnassa vankina vuosina 1616-1636. Syynä vankeuteen oli vääräuskoisuus eli käytännössä hän oli pitänyt yhteyttä katoliseen kirkkoon ja jesuiittoihin. Messenius kirjoitti Kajaanissa Pohjoismaiden historiaa käsittelevän 11-osaisen teossarjan ”Skondia illustrata”.

Linnan toinen rakennusvaihe (1661-1666) ajoittuu Pietari Brahen aikaan. Tällöin linna uudistettiin täydellisesti. Ulkomuurin sisäpuoliset puurakennukset korvattiin kivisillä rakennuksilla, torneja korotettiin ja linnasta tehtiin kaksikerroksinen. Varustusta paranneltiin myös rannassa tekemällä sinne paaluvarustus. Pietari Brahen toimesta linnan viereen perustettiin Kajaanin kaupunki vuonna 1651. Kaupungin tarkoituksena oli vilkastuttaa alueen kauppaa. Kaupungin perustamisen aikaan alueella asui ainoastaan noin sata asukasta, joista suurin osa oli talonpoikia. Kaupunkikuva oli ”kylämäinen”: pienet savutuvat sijaitsivat joen törmällä, katuja ei ollut eikä myöskään kaupunkiin johtanut tietä. Kuitenkin Brahen ansiosta kaupunkiin rakennettiin sekä kirkko, koulu että sairaala.

Linnan merkitys sotilaallisena puolustuslinnana väheni vuoden 1680 jälkeen, eikä sen kunnosta enää huolehdittu. Suuri Pohjan sota (1700-1721) aiheutti uuden varusteluvaiheen ja linna jäikin ainoaksi ruotsalaisten tukikohtaksi Suomessa vuoden 1714 jälkeen. Linnan varustuksia uusittiin niin, että tornien yläosat revittiin alas ja niiden tilalle tehtiin tykkien tuliasemia, muurien päälle kasattiin turpeita, jotta linna olisi kestänyt paremmin vihollisen tykkitulta ja ikkunoiden ja ovien eteen laitettiin lankut. Varustelusta huolimatta linna joutui kuitenkin antautumaan venäläisille helmikuun 24. päivänä vuonna 1716 viiden viikon piirityksen jälkeen. Venäläiset räjäyttivät linnan saman vuoden maaliskuussa. Suuren Pohjan sodan jälkeen Kajaanin linna palasi ruotsalaisten haltuun ja linnan kunnostamiseksi tehtiin pariinkin otteeseen (vuosina 1729 ja 1754) suunnitelmia, jotka eivät kuitenkaan toteutuneet. Kaikesta huolimatta linnassa pidettiin varuskuntaa aina 1790-luvulle asti.

2.2. Aiemmat restauroinnit ja tutkimukset

Linnan muurien ensimmäiset restauroinnit tehtiin 1890-luvun alussa, jolloin muureja paikattiin tiilimuurauksilla. Samassa yhteydessä otettiin talteen myös joitakin löytöjä (KM 2870:1-56). 1930-luvulla linnan yli johtavan sillan rakennustöiden yhteydessä todettiin linnan huono kunto ja restaurointityöt aloitettiin jälleen (1937). Tällöin mm. linnan sisäpuoliset kerrokset poistettiin 3 metrin paksuudelta tarkoituksena tasata raunion pohjaa. Kerroksista otettiin talteen ainoastaan metallilöydöt (KM 37152:1-1124). Paikoittain kuitenkin vesi tuli vastaan ja pohjalle piti lisätä täyttömaata. 1890-luvulla tehdyt tiilirestauroinnit purettiin ja purkujäte levitettiin maasta tyhjenetyn linnan pohjalle. Viimeisin linnan sisäosien täyttö ja tasaus on tapahtunut 1980-luvun sorauksen yhteydessä.

Kerrostumia ovat tuhonneet myös kaapelityöt 1960-luvun lopulla sekä virtaava vesi 1970- ja 1980-lukujen vaihteessa, jolloin vesi söi uoman saaren läpi. Virran tekemän uoman täytöstä ei ole arkistotietoja.

Vuonna 2001 Kajaanin linnalla aloitettiin viisivuotinen Museoviraston toteuttama tutkimus- ja restaurointihanke, joka käynnistyi samana vuonna tehdyillä kenttätutkimuksilla ja koekaiivauksilla.

Tutkimusten tarkoituksena oli selvittää linnan maakerrosten paksuus, stratigrafia ja kerrosten säilyneisyys. Kaivaukset tehtiin Museoviraston ja Kainuun museon yhteistyönä – Ks. raportti Mökkönen, Teemu 2001. Näissä tutkimuksissa todettiin, että linnan kulttuurikerroksista suurin osa oli tuhoutunut vuoden 1937 tehdyissä kaivauksissa.

Vuonna 2002 tutkimuksia laajennettiin. Kohteena oli linnan eteläportti ja tutkimukset tehtiin Museoviraston, Kainuun museon ja Muuritutkimus Ky:n yhteistyönä. Kenttätöistä vastasivat FT Kari Uotila ja tutkija Hannele Lehtonen ja rakennusarkeologisista tutkimuksista FT Kari Uotila. Tutkimuksissa selvisi, että linnan eteläportti on alkuperäisellä paikallaan ja myös yhtä leveänä kuin tänäänkin. Linnan ulkopuoliset kulttuurikerrokset olivat tuhoutuneet ja kaivettu pois aivan kuten linnan sisäosissakin.

2.3. Kajaaninjoen vedenpinnan korkeus

Ongelmia Kajaanin linnan arkeologisissa tutkimuksissa sekä myös linnan perustusten kuntoon aiheuttaa Kajaaninjoen vedenkorkeus. Kajaaninjokeen tehdyt voimalaitokset vaikuttavat vedenpinnan korkeuteen. Vuonna 1917 valmistui linnan alajuoksulle Ämmänkosken voimalaitos, joka Helsingin Sanomien lehtijutun mukaan (29.6.1937) nosti veden pintaa noin 1,5 metriä. Yläjuoksulle rakennettiin Koivukosken voimala vuonna 1943. Voimalaitosten välistä vesialuetta pyritään nykyään pitämään korkeudella 129,1 m mpy. Vettä säännöstellään alajuoksun Ämmänkosken padon avulla.

3. Arkeologiset tutkimukset (Hannele Lehtonen)

3.1. Tutkimusmenetelmät

Tutkitut alueen kaivettiin lapiolla ja tarvittaessa lastoilla noudattaen kerrosten luonnollista järjestystä. Maa-aines seulottiin. Alueet dokumentoitiin valokuvaamalla digikameralla ja piirtämällä. Profiilit dokumentoitiin niiltä osin, kun niissä oli muuta kuin täyttöhiekkaa, käsin piirtämällä. Korkeustasona käytettiin eteläisen porttiaukon edustalla korkeutta + 130.00 mpy, joka siirrettiin v. 2002 mittauksen perusteella. Sisäpihalla eteläisen siipirakennuksen oviaukon edustalla korkeus sidottiin oviaukon kynnyskiveen ja sen alla olevaan porrasaskelmaan, jotka molemmat linjat merkittiin profiilikarttoihin. Kartat on piirretty puhtaaksi AutoCad-ohjelmalla mittakaavaan 1:20 ja yleiskartta 1:50.

Löydöt ja eläinten luut otettiin talteen kerroksen tarkkuudella. Aivan pintakerroksista tulleita uudehkoja rautanauloja ja lasinpaloja ei otettu talteen. Esinelöydöt on luetteloitu (ks. liite 4) ja esineet on numeroitu Museoviraston rakennushistorian osaston ohjeiden mukaan. Metallilöydöistä rahat on lähetetty Kansallismuseon konservointilaitokselle.

3.2. Kerros- ja rakennehavainnot

3.2.1. Kuoppa KU0401 (Kari Uotila)

Vuoden 2002 tutkitun linnan eteläportin edustan kaivausalueetta laajennettiin kaakkoon (joen yläjuoksun puolelle) muurin korjaustöiden takia noin 3,2 x 2 metrin alalla. Pintakerros K1100 oli sepeliä ja paikoittain nurmikko. Alueella sijaitsi puistonpenkki, jonka perustat oli kaivettu noin 40-50 cm syvyyteen. Tältä alalta maakerrokset olivat kokonaan sekoittuneet ko. syvyyteen asti.

Pintanurmen alla oli noin 5-10 cm paksuinen multakerros (K1101). Pinta- ja multakerros poistettiin lapioiden. Multakerroksen poiston jälkeen kuoppaa kavennettiin noin 1,7 metrin leveyteen, jolloin saatiin syntymään pieni porrastus etelään eli vesiväylän puolelle.

Alueen lounaispäässä multakerroksen alta tuli esiin ohut laastin sekainen multamaa K1102, jonka paksuus oli noin 2-4 cm. Kaakkoisosassa kerrosta K1102 ei ollut, vaan multamaan K1101 alla oli harmaan valkoinen hienorakeinen hiekka K1103. Kerroksessa oli paljon kiviä. Kerroksen paksuus vaihteli 15-20 cm välillä ja kerros rajoittui tummaan saviseen hiekkamaa- ja humusainekseen K1104. Osittain savisen kerroksen alla oli hiekkakerros, jossa runsaasti laastia K1105. Kerros oli kiinni kehämuurissa ja paikoin näytti siltä, että osa laastista oli irronnut seinästä suoraan.

Alue kaivettiin noin 129.40 mpy:n tasolle. Kerros K1105 ulottuu nyt kaivetun tason alapuolelle, mutta muurirakenteen heikkouden ja alueen kosteuden takia kaivausta ei jatkettu syvemmälle. Kuitenkin muurin korjaustyöhön tarvittava taso saavutettiin.

3.2.2. Kuoppa KU0402

Kaivausalueen pinta oli noin 55-75 cm portaikon kynnykslinjan alapuolella. Pintakerros K2000 oli täyttöhiekkaa, jonka seassa oli tiilimurskaa ja laastia. Kerroksen paksuus oli porraskiven kaakkoispuolella noin 60 cm ja lounaispuolella noin 40-50 cm. Itse porraskiven alla oli uutta täyttöhiekkaa (K2003) 45-50 cm paksuudelta.

Alueen kaakkoisosassa (porraskiven kaakkoispuolelta) hiekkaa ja tiilimurskaa sisältäneen kerroksen K2000 alla n. 130 cm kynnykskilinjan alapuolella oli musta kuonakerros, joka sisälsi runsaasti myös hiiltä ja hiekkaa (K2002). Kuonakerros oli paksuimmillaan aivan muurin vieressä, jossa sen paksuus oli noin 10 cm ja kerros oheni ulospäin mentäessä. Kuonakerroksen alta tuli esiin ruskea sekoittunut ja karkeahko hiekka- ja sorakerros K2004. Aivan alinna muurin alimpien kivien alaosan tasalla ja alla oli musta likainen hiekkakerros K2006, jonka seassa oli vähän hiiltä ja nokea. Kerros vaikutti koskemattomalta kulttuurikerrokselta ja koska se ulottui muurin alimpien kivien alle, sitä voidaan pitää linnan varhaisimpaan käyttövaiheeseen tai muurien rakentamiseen kuuluvana. Kerroksesta oli säilyneenä vain osa – aivan muurin vieressä noin 45-50 cm muurista ulospäin ulottuvalla matkalla. Kerroksen paksuus muurin vieressä oli noin 8-10 cm ja kerros kapeni ulospäin tultaessa niin, että noin 45 cm muurista sen paksuus oli enää muutaman senttimetrin luokkaa. Valitettavasti kerroksesta ei tullut löytöjä, jotka olisivat voineet auttaa kerroksen ajoittamisessa. Kerroksen K2006 ja K2004 alla oli ruskea, kova ja kivinen moreenikerros K2007, joka vaikutti luonnolliselta kerrokselta. Saman oloinen kerros tuli alimmaisena vastaan myös kuopasta KU0401.

Alueen lounaisosassa (porraskiven lounaispuolelta) pintakerros K2000 oli enemmän sekoittunut kuin kaakkoispuolella. Kerroksessa oli paikoittain linsseinä hyvin vaaleaa hiekkaa K2001 ja tätä samaa hiekkaa oli myös paksumpana kerroksena aivan kaivetun alueen lounaispäässä kuonakerroksen K2002 päällä. Kuonakerros K2002 oli aivan kuten alueen kaakkoisosassakin paksumpi muurin vieressä kuin muurista ulospäin mentäessä. Kuonakerroksen paksuus muurin vieressä oli 15 cm ja porraskiven alla ainoastaan muutaman senttimetrin. Kuonakerroksen alla oli puhdasta täyttöhiekkaa K2003 noin 30-35 cm paksuisena kerroksena. K2003 seassa oli paikoittain ohuina linsseinä ruosteista hiekkaa K2005. Vasta tämän täyttöhiekkakerroksen alta tuli ruskea karkeahko hiekka- ja sorakerros K2004, joka kaakkoispuolella oli heti kuonakerroksen alla. K2003 alla oli kova ja kivinen moreenikerros K2007.

3.3. Esinelöydöt

Esinelöytöjä molemmista tutkituista alueista tuli vähän. Yhteensä luetteloituja löytöjä oli noin 71 kappaletta, joista suurin osa on taasolasin paloja ja eläinten luita. Löytöluettelossa esineet on luetteloitu kuopittain ja yksiköittäin. Yksiköiden sisällä ensin on luetteloitu metalliesineet, lasit, keramiikka, kuona ja kivi. Viimeisenä löytöluettelossa on luetteloitu eläinten luut. Aivan pintakerroksista tulleita esineitä ei otettu talteen.

Kuopasta KU0401 tuli kaksi rahaa, joista toinen (KM2004069:2) on kerroksesta K1104 ja toinen (KM2004069:3) on irtolöytö. Kuparirahan KM2004069:2 pinta on niin pahoin kulunut, ettei tunnistus ainakaan ennen konservointia ole mahdollinen. Toinen raha KM2004069:3 on Kristiina-kuningattaren aikainen kuparikolikko. Tarkempi vuosiluku on kulunut pois. Muut kuopan KU0401 löydöt ovat pääasiassa tasolasia ja lasiastioiden paloja. Muita selkeästi ajoitettavia löytöjä kuin rahat ei ole.

Kuopasta KU0402 löytöjä tuli huomattavan vähän, mikä johtuu siitä, että linnan sisäpihan kulttuurikerrokset on kaivettu 1930-luvulla pois ja tilalle laitettu täyttömaahiekka. Alimmista hiekkakerroksista (K2003 ja K2004) tuli rautanauloja (KM2004069:14), tasolasia (KM2004069:15) ja eläinten luita (KM2004069:16-17).

4. Rakennusarkeologiset tutkimukset (Kari Uotila)

4.1. Pohjoinen portti ja sen itäosan portaikko

Kesällä 2004 aloitettiin pohjoisen porttihuoneen itäosan portaikon ja pienen huonetilan tutkimukset poistamalla alueen päällä ollut nurmi ja multamaa. Sen alta alkoi hahmottua muutamia suurempia kiviä ja laaja betoni+bitumikate, jota ryhdyttiin poistamaan piikkaamalla. Suojakantena toimiva betoni on paksuudeltaan 10-25 cm ja se on hyvin kestävä. Sen pinnassa on paikoin bitumikerros.

Betonin poistosta huolehti työmaa Uotilan ohjeiden mukaisesti. Alkukesästä tehtiin ensin pienempi tutkimusaukko ja todettiin, että betonin alla on säilyneenä ainakin tasaisia laattamaisia kiviä, mahdollisia porrasaskelmia. Tämän tutkimushavainnon jälkeen päätettiin laajentaa tutkimusaluetta ja koko porttitornin itäinen portaikko-osa päätettiin piikata auki. Tämä työ eteni v. 2004 aikana niin, että mahdollisen portaikon askelmakiviä alkoi tulla esiin, samoin muita mahdollisia seinärakenteita. Kivien välissä on paksu laastin ja kivien sekainen täyttökerros, joka on ilmeisesti johonkin korjausvaiheeseen liittyvää täyttöä. Työmaalle annettujen ohjeiden mukaan tämä irtonainen laastiosa voidaan poistaa ja kaivaa esiin tummempi laastillinen maakerros.

Suorakaiteen muotoisten luonnonkivien linja porttiaukon pielessä saattaa olla korjausrakentamisen tulosta, mutta muuten rakenteen kivien alkuperä on vielä selvittämättä. Porttitornin ja sen itäpuolella olevan huonetilan yhdistävä seinä on selvästikin rakennettu kahdessa vaiheessa. Tässä vaiheessa oletuksena on se, että asuinhuone on tehty porttia vasten, mutta tarkempi tutkimus on tehtävä tulevana vuosina.

Kaiken kaikkiaan v. 2004 aloitettu porttihuoneen itäosan piikkaustyö on tuonut esiin selvästi aikaisempaa nurmettunutta betonikantaa mielenkiintoisemman rakennuskokonaisuuden. Sen eri osien alkuperäisyys ja rakenteiden ikäjärjestys selviää tulevien vuosien tutkimuksissa.

4.2. Eteläisen porttiaukon vieressä oleva muurirakenne

Eteläisen porttiaukon itäpuolella oleva ulospäin kallistunut/liikkunut muuriosa tutkittiin sekä maanalaisilta että yläpuolisilta osiltaan. Muurin edustalla tehtiin Museoviraston toimeksiannosta Muuritutkimuksen kaivaukset (KU 200401). Korjaustöiden yhteydessä havaittiin seinärakenteessa oleva laakea katekivi, jonka saattoi olettaa muun linnan rakenteiden perusteella olevan osa umpeen muurattua ampuma-aukkoa. Alue jätettiin muurattamatta kesällä 2004 ja alue tutkittiin syyskuussa 2004.

Rakenteen suurempia pintakiviä purettiin kaikkiaan kolme-neljä kappaletta ja niiden takaa muurirakennetta havainnoitiin n. 80-100 cm syvyyteen. Pintakivien takana muurissa oli selvä muurin sisäpuolinen lähes laastiton kivitäyttö, jossa kivet on ladottu tiukkaan muotoon. Paikoin kivien välissä oli humusmaakerros, joka lienee peräisin muurin yläosista.

Rakenteen purkutyön aikana ei havaittu pintakivien takaa mitään ampuma-aukkoon, sen kätteeseen tai pieliin ja pohjarakenteeseen viittaavaa rakenneosaa. Purkutyön syvyys oli maksimissaan n. 100 cm luokkaa, joten jos muurissa olisi ollut aukko, se olisi muurattu umpeen aivan muurin ydintä myöten. Yleensä tällaiset umpeenmuuraukset on toteutettu niin, että aukon suuosat on muurattu umpeen ja sisäosat on täytetty väljemmin. Mitään tällaista ei tämän mahdollisen ampuma-aukon osalta voitu todeta.

Niinpä v. 2004 kenttätutkimusten perusteella kyseessä ei olisi ampuma-aukko vaan pitkällä katekivellä muurattu muuriosa, jonka perustukset ovat poikkeuksellisen huonot ja seinän vähittäinen liikkuminen johtuisi siitä. Mikäli myöhemmissä tutkimuksissa päästään tutkimaan esimerkiksi aukon aluetta huoneen puolelta voidaan mahdollinen aukko varmentaa.

Muuriosan maanalaiset rakenteet saatiin esiin kaivausalueella KU 200401, jossa muuri oli rakennettu suhteellisen suoriin linjoihin asetettujen luonnonkivien avulla. Kivien väleissä ja osin pinnallakin oli alkuperäiseltä vaikuttavaa laastia, joka oli osin irronnut ja löytyi alueen kaivauksista kerroksesta / yksiköstä K1107, joka oli alin kaivettu maakerros. Tämän kerroksen laastien liittyminen muurirakenteeseen viittaa siihen, että alkuperäinen maanpinta alueella olisi ollut n. 50 cm nykyistä alempana ja päälle kertyneet kerrokset ovat joko myöhempiä täyttöjä tai sekoitekerroksia. Selviä linnan käyttöaikaisia kulttuurikerroksia muurin ulkopuolelta ei voitu havaita.

4.3. Eteläisen siipirakennuksen pihan puoleinen oviaukko

Vuonna 2003 aloitettiin eteläisen siipirakennuksen luonnonkivisen oviaukon tutkimukset. Tavoitteena oli selvittää aukon kivipieliin mahdollinen alkuperäisyys ja kynnyksen korkeus ja pihan puolen porrasaskelmien alkuperäisyys. Vuoden 2003 tutkimuksissa voitiin todeta, että oviaukon pielet olivat selvästi korjaustyön tulosta ja mahdollisesti myös kynnyksivet.

Vuonna 2004 alueella tehtiin ensin pienempi koekaivaus (Kainuun Museo/Esa Suominen) ja sen mielenkiintoisen kuonakerroslöydön jälkeen alueelle tehtiin laajempi kaivaus Museoviraston toimeksiannosta (alue 200402).

Kaivausalueen rakennusarkeologisenä tuloksena voidaan mainita, että selvästi oviaukon edustan kaksi luonnonkivilaattaa ovat sekundaarikäytössä ja alkuperäinen maanpinta ja sitä myöten myös muurirakenne ovat olleet nykyistä alemmalla tasolla – aikakin 20-30 cm. Tältä pohjalta voisi

ajatella, että myös kulkuaukko eteläsiipeen olisi ollut alkujaan nykyistä alempana, sillä yleensä oviaukkoja ei näytä linnassa sijoitetun yli 100 cm:n korkeuteen maan pinnasta.

Esiin tullut eteläsiiven seinärakenne on suhteellisissa linjoissa kulkevaa luonnonkiviladontaa, jossa alimpana on 1-2 kivikerran korkuinen hiukan leveämpi osa, jonka voisi tulkita seinän mahdolliseksi perustus-sokkeliosaksi.

Seinän alta saatiin esiin ohut tumma humuskerros, jonka perusteella voi ajatella, että alueella on ollut rakennuksia tai ihmistoimintaa ennen kivirakennuksen muuraamista – monista lähteistä mainittuja vanhempia puurakennuksia. Kerroksen olemassaolo muurin alla viittaa samalla siihen, että eteläistä siipiosaa ei olisi perustettu maan alle vaan lähes suoraan maan pinnalle.

5. Vuoden 2004 tutkimusten yhteenveto (Kari Uotila)

Vuoden 2004 tutkimuksissa Kajaanin linnassa tehtiin kaksi laajempaa kaivausta ja kaksi suurempaa muuritutkimuskohdetta. Näiden lisäksi Kainuun Museo teki linnalla koekaivauksia, joiden sisältämä informaatio ei ole vielä tässä vaiheessa allekirjoittaneiden tiedossa.

Kaivaukset vahvistivat kuvaa, jonka mukaan linnan pihalla ja muurien ulkopuolella on n. 30-50 cm:n paksuiset sekoitekerrokset, joiden alta löytyy joko linnan pihan käyttökerroksia tai muurien rakentamiseen liittyviä kerroksia. Niistä ei kuitenkaan ainakaan näissä kaivauksissa saatu merkittäviä esinelöytöjä. Alueen KU 200401 esinelöydöt olivat kaksi todennäköisesti 1600-luvulle ajoittuvaa kuparirahaa, melko runsaasti tasolasia ja muutamia rautaesineitä (lähinnä nauvoja). Rahalöytöjen ja muun esineistön perusteella ei voi varsinaisesti ajoittaa kerroksia, koska kyseessä on selvästi sekoittuneet täyttökerrokset.

Rakennusarkeologisista kohteista eteläisen muurin seinän tutkimus osoittautui normaaliksi muurirakenteeksi vaikka alustavasti kohteessa ajateltiin olevan umpeen muurattu ampuma-aukko. Pohjoisen porttiaukon ja sen itäseinällä olevan portaikon osalta alustavat piikkaustyöt ovat tuoneet esiin laajan kivirakenteen, jossa saattaa olla säilyneenä linnan vanhoja porras- ja porttirakenteita. Se on selvästi v. 2004 tutkimusten merkittävin yksittäinen tulos. Kohteen tutkimuksia täytyy jatkaa tulevana vuosina nyt esille saatujen rakenteiden dokumentoinnilla.

Kaarinassa 17.9.2004

FT Kari Uotila
Muuritutkimus ky

tutkija Hannele Lehtonen
Muuritutkimus ky

KARTTALUETTELO

Kartta 1	Kaivausalueiden sijainti ja kiintopisteet Mk 1:500
Kartta 2	Eteläportin edusta. Alue KU0401. Profiilit. Mk 1:20
Kartta 3	Linnan piha. Alue KU0402. Profiilit Mk 1:20

YKSIKÖTIEDOT

Kuoppa KU0401

KERROS	K1100
SIJAINTI	Eteläportin kaakkoispuolen kehämuurin vieressä.
KUVAUS	Pintamaa: hiekkaa ja sepeliä.
VALOKUVAT	
KARTTA	
MUUTA	Alueella sijainnut puistonpenkki, jonka perustus kaivettu noin 50 cm syvyyteen. Vuoden 2002 tutkimusten kerros K1000 ja hiekkatäytöt K1003 ja K1004.

KERROS	K1101
SIJAINTI	Koko alue
KUVAUS	Multakerros noin 5-10 cm
VALOKUVAT	
KARTTA	
MUUTA	

KERROS	K1102
SIJAINTI	Alueen lounaisosassa
KUVAUS	Ohut laastin sekainen multamaa. Paksuus noin 2-4 cm.
VALOKUVAT	
KARTTA	
MUUTA	

KERROS	K1103
SIJAINTI	Koko alueella
KUVAUS	Ohut vaalean harmaa hiekkakerros, jossa seassa runsaasti kiviä.
VALOKUVAT	
KARTTA	
MUUTA	Vuoden 2002 tutkimusten kerros K1005.

KERROS	K1104
SIJAINTI	Alueen kaakkoisosassa
KUVAUS	Musta saven, humuksen ja hiekan sekainen kerros.
VALOKUVAT	
KARTTA	
MUUTA	

KERROS	K1105
SIJAINTI	Koko alueella, K1102 alla.
KUVAUS	Hiekkakerros, jonka seassa runsaasti laastia.
VALOKUVAT	
KARTTA	
MUUTA	Kerros on kiinni kehämuurissa. Vuoden 2002 tutkimusten kerros K1012.

Kuoppa KU0402

KERROS	K2000
SIJAINTI	Koko alueella, ns. pintamaa
KUVAUS	Hiekkaa, jossa seassa tiilimurskaa ja laastia
VALOKUVAT	
KARTTA	
MUUTA	Täyttöhiekka

KERROS	K2001
SIJAINTI	Kaivausalueen länsipäässä – kynnyksen länsipuolella. Osittain K2000 seassa, osittain sen alla.
KUVAUS	Hieno vaalea, puhdas hiekka
VALOKUVAT	
KARTTA	
MUUTA	

KERROS	K2002
SIJAINTI	Koko aluella. Kerros on muurin vieressä paksumpi ja alempana kuin muualla alueella, esim. kynnyksen edustalla vain noin 2 cm paksuisena.
KUVAUS	Musta hiekkakerros, jonka seassa runsaasti hiiltä ja kuonaa.
VALOKUVAT	
KARTTA	
MUUTA	

KERROS	K2003
SIJAINTI	Koko alueella. Porraskiven alla ja sen itäpuolella kuonakerroksen K2002 alla. Alueen länsiosassa ainoastaan porraskiven alla.
KUVAUS	Puhdas ruskea hiekka
VALOKUVAT	
KARTTA	
MUUTA	

KERROS	K2004
SIJAINTI	Koko alueella. Alueen itäosassa K2004 alla ja länsiosassa kuonakerroksen K2002 alla.
KUVAUS	Ruskea karkea hiekka / sora
VALOKUVAT	
KARTTA	
MUUTA	Maa-aines sekoittunutta

KERROS	K2005
SIJAINTI	Alueen itäpäässä – kynnyksen itäpuolella, K2003 ja K2004 kerrosten rajakohdassa.
KUVAUS	Ruskea ruosteinen hiekka
VALOKUVAT	
KARTTA	
MUUTA	

KERROS	K2006
SIJAINTI	Alueen itäpäässä – osittain muurien alimpien kivien alaosan tasolla ja alla. Kerros menee muurin alle. K2004 alla.
KUVAUS	Musta likainen hiekka, jonka seassa vähän hiiltä ja nokea.
VALOKUVAT	
KARTTA	
MUUTA	Kulttuurikerros linnan varhaisimmalta rakennusvaiheelta?

KERROS	K2007
SIJAINTI	Koko alueella, K2004 ja K2006 alla
KUVAUS	Ruskea kivinen moreeni
VALOKUVAT	
KARTTA	
MUUTA	Sekoittunut osittain K2004 kanssa.